

Originalni naučni rad

UDK 316.722: [008+321.7

DOI 10.7251/SVR1307021S

COBISS.BH-ID 3942168

REVITALIZACIJA KULTURE MIRA

Prof. dr Momčilo Sakan¹

Nezavisni univerzitet Banja Luka

*„Delaj tako da čovečanstvo u tvojoj ličnosti
i u ličnosti drugoga uvek bude cilj,
a nikako sredstvo.“*

Kant

Apstrakt: Osnovni povod za izradu ovog članka je rasprava o kulturi mira na Visokom forumu Ujedinjenih nacija, održanom 6. septembra ove godine, na kome su uzeli učešća i aktuelni predsednik Generalne skupštine Organizacije ujedinjenih nacija Vuk Jeremić i patrijarh srpski Irinej. Motivi su, međutim, mnogo dublji i aktuelniji. Oni su u neposrednoj vezi sa brutalnošću rata i blagodetima mira koji su u ovom radu jasno predočeni. Posledice rata – ljudske gubitke, razaranja, bedu, nevolje i traume, osetili su i narodi na ovim prostorima – prostorima bivše SFRJ. Blagodeti mira su delimično zahvaćene, ali je poruka veoma snažna – da rata nikada više ne bude.

Ključne reči: *Kultura mira, posledice rata, vrednosti mira i kulture mira, traganje za kulturom mira.*

UVOD

Postoje brojni razlozi koji idu u prilog aktuelizaciji i revitalizaciji kulture mira. Pre svega, bez mira i kulture mira, nema ni kulturnog stvaralaštva, ni kreativnosti, ni slobodnog ispoljavanja ljudi uopšte. Kultura mira je, danas, centralna tema brojnih međunarodnih organizacija i naučnih skupova. Pored ostalog, postoji i rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o kulturi mira prema kojoj je 2000. godina proglašena Međunarodnom godinom kulture mira, a prva decenija ovog veka – Međunarodnom decenijom kulture mira. O kulturi mira je raspravljano i na Visokom forumu Ujedinjenih nacija 6. septembra ove godine na kome su uzeli učešća visoki predstavnici skoro svih zemalja članica.

Pored ostalog na skupu o revitalizaciji kulture mira uzeli su učešće i aktuelni predsednik Generalne skupštine Organizacije ujedinjenih nacija Vuk Jeremić i patrijarh srpski Irinej, koji su svetskom javnom mnjenju poslali snažne poruke o potrebi kulturnog dijaloga i očuvanja mira u

¹ Redovni profesor na NUBL, momcilosakan@yahoo.com

čovjeku, između pojedinaca, društvenih grupa, naroda i država. Te poruke naročito dolaze do izražaja u aktuelnom vremenu kada je rat postao realna stvarnost u svim delovima sveta, a naročito na severu Afrike, Bliskom istoku, Avganistanu... Postoji takođe i latentna opasnost da se rat proširi i na prostore Sirije, Irana, Zakavkazja i Dalekog istoka. To su, dakle, osnovni motivi ponovne aktuelizacije mira, ali postoje i brojni drugi. Za ovu analizu, međutim, najznačajnije je da se ukaže na posledice rata i značaj mira uopšte, a za kulturno stvaralaštvo posebno.

POSLEDICE RATA

Čovečanstvo je, tokom istorijskog razvoja, stalno prolazilo kroz periode rata i mira. Periodi mira su, nažalost, u istorijskim materijalima veoma malo prikazani i objašnjeni. Skoro celokupna istorija čovečanstva se zasniva na opisu i objašnjenju ratnih situacija i veličanju državnika i vojskovođa koji su rukovodili operacijama u ratu. Čak je i kulturno stvaralaštvo, uopšteno posmatrano, u dobroj meri usmereno prema ratu. O tome svedoče brojne slike i spomenici posvećeni revolucijama, bitkama, državicima, vojskovođama, ratnim razaranjima i sl., kao i brojni pisani materijali stručnog, naučnog i umetničkog karaktera. Čak su i spomenici mira, tamo gde su postojali, manje posećivani i uvažavani nego oni o ratu.

Istorijska iskustva, nažalost, ukazuju i na činjenice da je svet bio, i još je, jedno veliko ljudsko bojište i da je nesigurnost čoveka i dalje prisutna. Rat je bio sastavni deo celokupne ljudske istorije. On je i danas prisutan u mnogim narodima i civilizacijama sa neuporedivo većim posledicama. Tako je, na primer, samo u prvih 85 godina 20. veka vođeno 207 ratova u kojima je izgubljeno 78 miliona ljudskih života. Samo u Prvom svetskom ratu poginulo je 12 miliona vojnika i tri miliona civila, a u drugom – 17 miliona vojnika i 12 miliona civila. Gubici u prvoj četvrtini 20. veka su premašili ukupne gubitke u svim prethodnim ratovima. U lokalnim ratovima koji su vođeni od Drugog svetskog rata do 1985. godine bilo je četiri puta više žrtava nego u onim koji su vođeni od početka 20. veka do Drugog svetskog rata...² Procenjuje se, takođe, da je samo na prostorima bivše SFRJ u periodu od 1991. do 1995. godine poginulo preko stotinu hiljada ljudi, a ratnih invalida je nekoliko puta više.³

Pored poginulih i ranjenih, posledice rata su i pojave velikog broja raseljenih lica, razaranja i rušenja, gubici u privredi, mržnja, kriminal, bolesti i traume, ekološka zagađenja i druge. Dakle, rat je ljudima stalno donosio ogromne ljudske i materijalne gubitke, nesreću patnje i boli. Rat je najveći neprijatelj mira u kome, kako Tomas Hobs ističe, „nema mesta nikakvoj radinosti jer su plodovi njeni neizvesni, pa sledstveno tome nema ni kulture na zemlji; nema moreplovstva, ni korišćenja robe koja bi preko mora mogla da se uveze; nema velikih građevina; nema znanja o izgledu zemlje; nema računanja vremena; nema umetnosti; nema književnosti;

² Svetska enciklopedija mira, Tom I ...str. 334; i Tom II... s. 175.

³ Mikić, B. S.: Pogled na rat, VA, Beograd, 2003, s. 143.

nema društva. I, što je najgore, postoji neprekidni strah i opasnost od nasilne smrti. A život čovekov je usamljenički, siromašan, opasan, skotski i kratak⁴. Konkretnije rečeno, u ratu nema mira. Rat i mir su dva suprotna pola, dve suprotne kategorije i jedna isključuje drugu.

VREDNOST MIRA I KULTURE MIRA

Osnovna aksiološka pretpostavka da je mir vredan nije sporna. U tu pretpostavku veruju svi ljudi, a naročito oni koji su imali tu nesreću da, na ovaj ili onaj način, učestvuju u ratu i sreću da prežive sve patnje i nevolje uzrokovane njegovom pojavom. Dakle, mir je jedan od osnovnih uslova za slobodan život, stvaralaštvo i napredak pojedinaca, grupa ljudi, država i čovečanstva u celini. Mir je bitna vrednost koja je istovremeno i uslov pojedinačnih, grupnih i opštih društvenih i kulturnih vrednosti, kao što su sloboda, pravda, jednakost, obrazovanje, umetnost i slično.⁵ Mir je, dakle, uslov svih drugih vrednosti koje se međusobno dopunjavaju i razvijaju u različitim modalitetima i uslovima, ali i te, druge, vrednosti, povratnim uticajem, utiču na stabilnost i humanizaciju mira.

Mir, kao vrednost, sam po sebi nije dovoljan. Vrhunska vrednost u sistemu vrednosti je sam čovek koji svojim delovanjem utiče na razvoj mira i drugih vrednosti, ali istovremeno i mir kao vrednost, kao i sve druge vrednosti, povratnim uticajem, određuju i samog čoveka kao racionalno biće i biće prakse, slobode i razuma – bez tutorstva, zamki i nasilja. Dakle, čovek jeste najviša vrednost, ali samo onda ako se potvrđuje radom na pitanjima slobode i mira i drugih vrednosti koje oplemenjuju život i otvaraju perspektive za bolju budućnost. Konkretnije rečeno, središnja kategorija u sistemu vrednosti je učenje o smislu i vrednosti samog života. Sve druge vrednosti – moral, pravda, obrazovanje, kultura i sl., imaju smisla onoliko koliko otvaraju perspektive življenja i koliko umnožavaju bogatstvo sadržaja tog življenja. Dakle, i sam čovek povratno deluje na vrednosti i bori se za te vrednosti. Brojni su primeri u ljudskoj istoriji, zapisani i opevani, o tome da život nema smisla ukoliko je izložen tiraniji i ukoliko ne predstavlja borbu za vrednost, odnosno borbu za kulturu mira.

Čoveku i čovečanstvu, dakle, jeste potreban mir, ali ne bilo kakav. Mir po svaku cenu – ponižavajući, porobljavajući, eksploatatorski, tutorski, gaženje dostojanstva ljudi i naroda i mir u kome ne postoji sloboda stvaralačkog i kulturnog ispoljavanja, čoveku i čovečanstvu nije potreban. Takav mir, ako je i moguć, nije vredan. Čoveku i čovečanstvu je potreban mir koji ih oslobađa tutorstva i raznih predrasuda, mir koji omogućava stvaralaštvo i uvećava ukupne moći čoveka, a te moći, povratnim uticajem,

⁴ Hobs, T.: *Levijatan – ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Kultura, Beograd, 1961, s. 105.

⁵ Pod pojmom vrednosti uopšte podrazumeva se skup opštih uverenja, mišljenja i stavova o tome šta je ispravno, dobro ili poželjno, a što se formira i usvaja kroz proces socijalizacije (Koković, D.: *Pukotine kulture*, drugo izmenjeno izdanje, Prometej, Novi Sad, 2005).

uzdižu i njega samog, svakog čoveka, kao svesno i racionalno biće. Konkretnije rečeno, čoveku i čovečanstvu je potreban mir koji omogućava oslobađanje od svih oblika porobljavanja i siromaštva, socijalizaciju ljudske ličnosti i kreativnost čoveka.⁶ Takav mir predstavlja opštu vrednost koja je uslov svih drugih vrednosti i stvaralaštva čoveka.

Kultura mira, dakle, podrazumeva potpunu slobodu ispoljavanja, bez rata, raznih vidova eksploatacije i tutorstva, sputavanja stvaralaštva i ugrožavanja sigurnosti čoveka. Sloboda stvaralaštva i opšta sigurnost bi, dakle, trebali biti stalni pratioci mira, ali to uvek nije moguće. Mir može biti i sam nesiguran – naročito za pojedine ljude, društvene grupe i države. U miru se može i robovati. U miru se mogu razvijati i svi oblici varvarstva i vandalizma, ali takav mir mora biti predmet borbe – borbe protiv tog mira, odnosno borbe za kulturu mira.

Istinska kultura mira podrazumeva slobodu, humanizam, toleranciju, solidarnost i pravo na različitost. To su bitni elementi kulture mira koje bi svaka moderna država trebala obezbediti svim svojim građanima. Država koja građanima ne obezbeđuje te elemente, nema pravih ciljeva koji je opravdavaju. „...Pravi rušitelji javnog mira su zaista oni koji u slobodnoj državi hoće da unište slobodu mišljenja i kulturnog stvaralaštva koje ništa ne može da uguši.“⁷

Apsolutna ravnopravnost, međutim, ne postoji, a samim tim ne postoji ni apsolutna sloboda i sigurnost svih ljudi na našoj planeti. Zato je potrebno da čovek u borbi za kulturu mira, u konkretnim uslovima, napusti pravo na sve stvari i da se zadovolji sa onoliko sigurnosti i slobode prema drugim ljudima koliko je u stanju i sam da im to prizna i toleriše. „Jer dok svaki čovek zadržava pravo da čini sve što mu se sviđa, sve dotle su svi ljudi u stanju rata.“⁸ Dakle, borbom za kulturu mira potrebno je obezbediti progresivno menjanje ljudi i njihovih osnovnih navika u saznanom, kulturnom i vrednosnom smislu. Čovek je emotivno biće sa brojnim interesima i ciljevima koji mogu biti lični, grupni (porodični, nacionalni, državni, klasni...) i zajednički (ciljevi celokupnog čovečanstva). Pojedinačni i grupni interesi jesu značajni, ali za kulturu mira opšti interesi imaju prioritet. Upornim traganjem za opštim interesima obezbeđuje se univerzalnost i veća objektivnost. Ljudi su od boga jedinstveni, krv svih ljudi je crvene boje i suze ljudske su iste.

Pored brojnih vrednosti, kao što su moralne, estetske, političke, ekonomske, obrazovne, kulturne, težnja za zajedničkim životom i druge, u kulturi mira vrednost kao *verovanje* naročito dolazi do izražaja. Nije reč samo o verovanju da mir postoji, mada je i to veoma bitno kada su u pitanju varijante i oblici tog mira. Reč je pre svega o verovanju u mogućnost mira i kulture mira. Osnovna pitanja koja se često i vezi s tim postavljaju, kao što su: Da li je mir moguć? Može li oružje za masovno

⁶ Marković, M.: Humanistički smisao društvene teorije, ...s. 19-20.

⁷ Spinoza De B.: *Teološko-politički traktat*, Kultura, Beograd, ...s. 190.

⁸ Hobs, T.: Isto, s. 109.

uništavanje učiniti svet bezbednijim? Da li politička igra zastrašivanja i pretnji može da ljudima i narodima pruži sigurnost? Da li je moguće stvoriti svet bez konflikata? i druga, nisu karakteristična samo za skepticističke krugove u nauci. Ona se sa pravom često postavljaju i u krugovima običnih ljudi. Zato je i *verovanje da je mir moguć vrednost po sebi i predstavlja centralni deo kulture mira*. Ako je nestalo ropstvo, nastao aparthejd, zašto ne bi mogao nastati i rat – naročito rat u uslovima primene sredstava za masovno uništavanje.

TRAGANJE ZA MIROM I KULTUROM MIRA

Traganje za mirom i kulturom mira, kao i za kulturom života uopšte, podrazumeva, u prvom redu, rad na izgradnji sopstvene ličnosti u skladu sa standardima, principima i moralnim normama određenog doba. Konkretnije rečeno, potrebno je, na ličnom planu, izgraditi odnos sa samim sobom i u interakciji sa drugima. Zatim je potrebno izgrađivati odgovornost za korektno ponašanje na funkcionalnim dužnostima i sposobnost za organizovanje drugih ljudi i njihovo pridobijanje za angažovanje na planu uspostavljanja i održavanja mira i izgradnje kulture mira. Potrebno je, dakle, raditi na izgradnji mentalne, emocionalne i duhovne dimenzije sopstvene ličnosti, a kasnije tu pozitivnu energiju prenositi na druge ljude. Mir prvo dolazi iznutra iz samog čoveka i zato je, kako je Dag Hamaršeld isticao, plemenitije „predati se potpuno samo jednoj osobi nego marljivo raditi na spasavanju masa“⁹ koje neizgrađena osoba može da uništi.

Hronološki posmatrano, traganje za mirom i kulturom mira podrazumeva: uspostavljanje mira, sagledavanje uzroka rata, otklanjanje posledica, permanentno obrazovanje i borbu za kvalitet života, predviđanje sukoba i preduzimanje mera na planu njihovog sprečavanja i prevazilaženja, kao i na smanjenju posledica sukoba.

Dakle, *potrebno je prvo uspostaviti mir*, ali ne bilo kakav, već pravedan i prihvatljiv za sve strane u sukobu. Ukoliko se uspostavi nepravedan mir, oštećena strana će stalno nastojati da tu nepravdu ispravi. Ako to ne uspe mirnim putem, ona će to, u određenim uslovima, pokušati da reši oružanim sukobom. A, latinska poslovice kaže *sivis pacem, para belum* (mir pomoću sile ravan je ratu).

Sledeća aktivnost odnosi se na kompleksno **sagledavanje uzroka** rata. Inicijatori rata su oni koji su prekršili norme međunarodnog ratnog i humanitarnog prava (izvršili genocid, ratne zločine, zločine protiv čovečnosti), bez obzira na nacionalnu, versku i drugu pripadnost i funkciju koju obavljaju, trebaju biti privedeni pravdi.

Otklanjanje posledica rata, takođe, predstavlja veoma značajnu aktivnost na putu uspostavljanja i održavanja kulture mira. Sve posledice, naravno, nije moguće otkloniti. Nije moguće nadoknaditi ljudske gubitke, niti je moguće rešiti brojne ekonomske probleme. Takođe nije moguće

⁹ Citirano u: Covey, R. S.: Principi uspešnog liderstva, Poslovni sistem „Grmeč“ – „Privredni pregled“, Beograd, 2000, s. 62.

prisiliti ljude da zaborave ljudske i materijalne gubitke, ali je moguće uticati na njihovu svest i stvarati ubeđenje da je mir osnovni uslov za opstanak i održavanje čoveka kao racionalnog, humanog i delatnog bića. Moguće je, dakle, uticati na stvaranje poverenja među ljudima, ali ne veštačkog, već istinitog, koje će doprineti otklanjanju posledica i održavanju mira. Ljudi se moraju suočiti s istinom i strahotama rata, bez ulepšavanja stvarnosti, jer je to osnovni preduslov prevazilaženja mržnje i želje za osvetom, kao i za stvaranje međusobnog poverenja i uvažavanja.

Sledeća značajna aktivnost je **permanentno mirovno obrazovanje**. Nije samo reč o obrazovanju u školi, već o ukupnom obrazovanju od porodice do međunarodne zajednice i obrnuto. Takođe, nije samo reč o specijalnim programima mirovnog obrazovanja, mada su oni veoma bitni, već o mirovnom obrazovanju kao sastavnom delu svih aktivnosti i celokupnog života pojedinaca i ljudskih zajednica. U celokupnom tom procesu značajno mesto imaju sredstva javnog informisanja, humane poruke političke elite, predstavnika humanitarnih organizacija i istaknutih pojedinaca – humanista. Težište u obrazovanju treba da bude na: isticanju užasa nasilja i rata i stvaranju averzije prema nasilju, promovisanju znanja o suprotstavljanju agresiji uz minimalne gubitke, osposobljavanju ljudi za dijalog i rešavanje konflikata, ukidanju predrasuda i negativnih stereotipa o neprijateljima, razbijanju lokalnih okvira i promovisanju teze o kategoriji „građanina sveta“, i razvijanju sposobnosti i samopouzdanja ljudi kao aktivnih subjekta u rešavanju konflikata i izgradnji mira.

U procesu održavanja mira veoma značajno mesto zauzima **predviđanje sukoba i preduzimanje mera na planu njihovog sprečavanja i prevazilaženja**. Protivrečnosti i sukobi u ljudskoj prirodi neminovno postoje. Oni postoje i kao princip dijalektike, ali cilj dijalektičkog mišljenja nije da ih samo konstatuje i opravdava kao rezultat zablude, pojmovne konfuzije ili siromaštva jezika. Otkriće protivrečnosti treba da bude polazna tačka da se one razreše i prevaziđu, odnosno da se otklone uzroci njihovog nastanka i eventualne eskalacije. Za promene nisu potrebni sukobi i kataklizme, već mala dela miliona ljudi.

ZAKLJUČAK

Na osnovu navedenog možemo zaključiti da se pod pojmom kulture mira podrazumeva stanje i proces u kome različite grupe ljudi žive i ponašaju se shodno svojim sopstvenim vrednostima i normama, imaju slobodu da izražavaju svoju volju i učestvuju u aktivnostima celokupnog društva, pri tome čuvajući i razvijajući sopstvene odlike i karakteristične crte. Konkretnije rečeno, kultura mira podrazumeva: suverenitet i ravnopravnost među državama; odbacivanje upotrebe oružane sile; miroljubivo rešavanje sukoba; nemešanje u unutrašnje poslove drugih zemalja; poštovanje ljudskih prava i prava naroda da odlučuju o svom uređenju i načinu razvoja; saradnju među državama i poštovanje osnovnih normi međunarodnog prava. Proizlazi da kultura mira mora biti sastavni deo kulture života i stvaralaštva uopšte.

THE REVITALIZATION OF PEACE CULTURE

Professor Momčilo Sakan, Ph.D.

Abstract: The main reason for making this article is a discussion of the culture of peace in the forum of the United Nations 6 September of the year in which they took part, and the current president of the General Assembly of the United Nations Vuk Jeremic, Serbian Patriarch Irenaeus. The motives, however, are much deeper and more current. They are directly related to the brutality of war and the blessings of peace in this paper clearly. The consequences of war: loss of life, destruction, misery, distress and trauma experienced and the people in this area - the former Yugoslavia. Benefits of peace are partially affected, but the message was very strong - if the war had gone.

Keywords: *Culture of Peace, Consequences of War, the values of peace and culture of peace, the pursuit of a culture of peace.*

LITERATURA

1. Bubanja, P. (1993): *Filozofija mira*, Naučna knjiga, Beograd
2. Bubanja, P. (2005): *Pedagogija mira*, Odeljenje za kulturu mira, Kruševac
3. Covey, R. S. (2000): *Principi uspešnog liderstva*, Poslovni sistem „Grmeč“ – „Privredni pregled“, Beograd Durant, V.: Ognjišta mudrosti, Duška, Prometej, Beograd, 1991.
4. Heffermehl (ur) S. F. (2000): *Peace is possible*, International Peace Bureau, Oslo
5. Hobs, T. (1961): *Levijatan – ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Kultura, Beograd
6. Koković, D. (2005): *Pukotine kulture*, drugo izmenjeno izdanje, Prometej, Novi Sad
7. Marković M. (1994): *Filozofski osnovi nauke*, BIGZ, GENES-S štampa, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd
8. Marković, M. (1994): *Humanistički smisao društvene teorije*, BIGZ, GENES-S štampa, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd
9. Mikić, B. S. (2003): *Pogled na rat*, Vojna akademija, Beograd
10. Mirković, T. (1998): *Ratovi u 21. veku*, članak, Vojno delo br. 6, Beograd
11. Mirković, T. (2005): *Savremeni centri moći i uticaja – nova konstelacija snaga u svetu*, članak, Vojno delo br. 1., Beograd
12. Poper, K. (1988): *Beda istoricizma*, u: *Kritika kolektivizma*, Filip Višnjić, Beograd
13. Poper, K. (1993): *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, knj. I i II, BIGZ, Beograd
14. Poper, K. (1991): *Traganje bez kraja*, "Nolit", Beograd
15. Poper, K. (1999): *U traganju za boljim svetom*, "Paideia", Beograd
16. Santoro, C.: *«Progetto di ricerca multifunzionale 1994-1995 – I nuovi poli geopolitici»*, Milano.
17. Simpkin, E. R. (1991): *Nadmetanje u brzini manevra*, O ratu u XXI veku, VINC, Beograd
18. Spinoza De B. (1965): *Teološko-politički traktat*, Kultura, Beograd.
19. Stojanović, M. (1993): *Polemologija i irinologija*, Nomos, Beograd
20. *Svetska enciklopedija mira*, (1999): Tom I i II, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Centar za demokratiju i Gutenbergova galaksija, Beograd
21. Šušnjić, Đ. (1999): *Metodologija*, "Čigoja", Beograd